

V manželství s vědou

Vědecké páry se často seznamují už při studiích a vydrží celý život. Jakmile ale přijdou děti, začínají velké problémy. Manželé si vypomáhají, jenže systém jim vychází jen málo vstříc. A jsou to pak většinou ženy, které musí ze své vědecké kariéry slevit.

Pětiletý chlapec sedí v laboroři a sleduje kreslený seriál. Vedle v pracovně má na stole rozloženou stavebnici. Biologové Pavel a Romana Stopkovi si svého třetího, nejmladšího syna berou do práce často. „Díky tomu, že si práci můžeme flexibilně zorganizovat podle našich potřeb, synka vyzvedneme ze školky po obědě a můžeme s ním strávit víc času,“ říká Pavel Stopka. V mezinárodním výzkumném centru BIOCEV ve Vestci u Prahy je vedoucím laboratoře genetiky chování, kde se zkoumá, jak se zvířata navzájem rozpoznávají. Stopkovi spolu na jednom pracovišti působí už téměř dvacet let a ještě déle jsou i manželé. Společnou práci považují za výhodu: mohou si navzájem vycházet vstříc a „ponorku“ prý neznají. On řídí výzkumnou práci a organizuje nové projekty a ona se na nich se zbytkem týmu podílí. „Romana je v tom naprostý génius. Její pečlivost je pro vědeckou práci nepostradatelná. Největší výhodou je v tom, že když jeden z nás dělá časově náročný experiment, druhý automaticky běží do školky nebo udělá jídlo celé rodině,“ pochvaluje si Stopka.

Podobných akademických manželských párů působí ve výzkumu celá řada. Kvůli náročnosti vědecké práce musí řešit, jak sladit protichůdné potřeby pracovního a soukromého života. Vědci, které HN oslovily, oceňují, že jejich partneři mají pro badatelskou práci pochopení, v domácnosti si vypomáhají a jejich role jsou rovnocenné a mají i větší možnost pracovat z domova. Shodují se ale také v tom, že věda vyžaduje vysoké pracovní nasazení, které se s rodičovským životem slučuje jen těžko. Matky vědkyně, přestože mají za muže vědce, často musí ze svých kariérních ambicí slevit.

Před 14 lety se Stopkovým narodila dvojčata Viktor a David a začalo náročné období. Romana se snažila skloubit vědeckou práci s péčí o děti, s hlídáním musela pomoci babička. Když se před pár lety rozhodli pro třetí dítě, snažila se do laboratoře aspoň docházet. Tato zkušenost se jim hodí i při řízení pracovního týmu. „J díky tomu, že jsem sám zažil, jak je pro ženu těžké pracovat ve vědě při mateřské, být odložen od hlavních schůzek, jsem mnohem přívětivější vůči našim kolegyním. Tolerujeme home office, protože o ně nechceme přijít. Víme, že být s dítětem celé tři roky mozek olivní a návrat pak trvá strašně dlouho,“ říká Stopka. Pokud žena podle něj ztratí téměř deset let péči o tři děti a žádá o grant, je často oponenty grantu posuzována, jako by neměla žádné výsledky. „To je diskriminující. Mnohem důležitější je kvalita a citovnost být i menšího počtu článků než jejich celkový počet,“ myslí si.

Pravidla mužského světa

Rodiče v českém výzkumu podle Marcely Linkové ze Sociologického ústavu AV ČR stále nemají dostatečné podmínky pro to, aby mohli dobře sladit práci s péčí o děti, zejména ty malé. Jak upozorňuje loňská studie tohoto ústavu, jež se jako první věnovala pracovním podmínkám v českém výzkumu, v akademickém prostředí přetrvávají různé stereotypy, které diskriminují rodiče, a hlavně matky. Mnoho vědkyň na svém pracovišti zaznamenalo negativní postoje k rodičovství, 31,7 procenta žen zachytilo u svých kolegů nebo nadřízených názor, že není vhodné zůstat na rodičovské déle než jeden rok, a téměř 30 procent se setkalo s tvrzením, že by nebylo vhodné, aby měly v nejbližší době děti. Pozitivněji podle výzkumu hodnotili sladění pracovního a rodinného života ženy v sociálních vědách a muži v technických oborech, nejméně spokojeni byli naopak v lékařských vědách.

Autorky studie došli k závěru, že problémem zdejšího vědeckého prostředí je jeho nastavení – řídí se převážně pravidly mužského světa. Kombinace práce a rodinných povinností bývá nezdánlivě považována za soukromou záležitost hlavně vědkyň, pečujících matek. Rodičovské povinnosti žen jsou podle výzkumu vnímány jako klíčová překážka jejich profesního uplatnění a kariérního postupu. Největší problém českého výzkumu podle studie spočívá v řízení lidí. „Přítom vhodné pracovní podmínky a vedení jsou nutnou podmínkou pro to, aby lidé mohli podávat vynikající vědecké výkony a vědecká práce se stala atraktivním oborem,“ píše se ve studii.

Následky potvrzují i čísla: podíl žen ve vědě a výzkumu v Česku je dlouhodobě podprůměrný, a navíc v čase dále klesá. S aktuálními 26 procenty jsme na tom nejhůř v Evropě. Z dotazníkového šetření Sociologického ústavu AV ČR ve spolupráci s Centrem pro výzkum veřejného mínění navíc vyplynulo, že až 77 procent akademiků a akademiček pociťuje, že se od nich očekává až příliš mnoho práce, polovina dotázaných cítí tlak na publikační činnost a 39 procent na získávání grantů. Přes 40 procent žen a kolem třetiny mužů cítilo v době šetření vyčerpání a dalších zhruba 30 procent mužů a žen bylo ve stresu.

Ze se práce ve výzkumu těžko slučuje s mateřstvím, potvrzuje i klimatoložka Eva Pejchová, manželka astronoma Ondřeje Pejchy, který nedávno získal jako jeden z mála Čechů prestižní grant Evropské výzkumné rady. „Není lehké skloubit práci a péči o malé děti. Těším se, až budu moct pracovat naplno. Z čistě kariérního hlediska mi připadá, jako by mě mateřství vysadilo z vlaku na zastávce a já teď opět naskakuji,“ říká a dodává, že s dětmi nemůže být tak pracovně efektivní, jak by chtěla. Pokud zrovna Ondřej není pracovně v zahraničí, pracuje v trojském univerzitním areálu, zatímco Eva na opačné straně Prahy. Přestože je na rodičovské dovolené, snaží se úvazek v Ústavu fyziky atmosféry AV ČR na pražském Špořilově postupně zvyšovat. Akademie věd má sice v Praze dvě školky, ale v jiných částech města. Aby Eva mohla několik hodin pra-

covat, musí svěřit dvouletou dcerku chůvě, která na ni v práci čeká. Loni vyjela po delší době do zahraničí na vědeckou konferenci a děti hlídal Ondřej. Ten připouští, že on sám na práci dostává větší prostor, nechce ale, aby jeho žena „byla pozadu“.

Český výzkumný systém podle manželů Pejchových s mateřstvím příliš nepočítá. Tak jako Stopkovi, i oni poukazují na nedostatky v systému grantů, které se udělují nejčastěji na tři roky. Problémy s granty potvrzuje i sociologická studie. Na výzkum nemají vědci dostatek času i proto, že jim hodně času zabírá příprava žádostí a správa grantů, tedy úřednická práce. I když se podmínky grantů zlepšily, jsou podle nich stále nepříznivé.

Eva Pejchová má podle svých slov aspoň tu výhodu, že se jako klimatoložka nemusí vázat na laboroř a vystačí si kdekoli s počítačem. „Mladí čeští vědci by měli jezdit co nejvíce do zahraničí, a to třeba i s rodinou,“ myslí si Ondřej Pejcha a dodává, že je to otázka priorit a také společenských zvyklostí. Americké vědkyně se mnohdy vrací do práce šest týdnů po porodu (tak dlouhá je standardní mateřská dovolená v USA) a spolu s rodinami se stěhují tam, kde je zrovna potřeba. A mají větší jistotu, že je o ně pracovně zájem i během těhotenství.

Socioložka Marta Vohlídalová ze Sociologického ústavu AV ČR ve své knize rozhovorů s akademickými páry z roku 2010, nazvané Akademické duety: o profesním a soukromém životě ve vědě, připomíná, že ačkoliv péče o děti před rokem 1989 nebyla ideální, byla široce dostupná díky jeslím i pro nejmenší děti. Většina vědkyň se tak tehdy vracela do práce po relativně krátké době. „Mateřská v délce dvou a více let byla mezi nimi spíše výjimečná. Takový „luxus“ si bohužel současné mladé rodiny vědců často nemohou finančně dovolit,“ píše ve své knize.

Řada akademických a vysokoškolských institucí po tlaku ze strany vědců vybudovala ve svých budovách školky nebo dětské skupiny, čemuž pomohly i peníze z evropských dotací. Podařilo se to například na pražském Albertově na okraji Botanické zahrady Přírodovědecké fakulty UK, kde už šest let funguje školka Rybička. Chodí do ní 24 dětí vědců a studentů. „Mnohé z těchto dětí mají svá specifika. Vykazují znaky nadání, snadno a rychle se učí, mají výbornou paměť, jsou velmi tvořivé,“ říká ředitelka školky Petra Černá. Podobné školky jsou i v dalších univerzitních městech, například Univerzita Palackého má pro své zaměstnance a studenty školku v areálu vysokoškolských kolejí. A olomoucká Přírodovědecká fakulta nyní buduje dětskou skupinu. Kdy bude otevřena, se ještě neví, ale na její podporu vznikla petice, kterou ze dvou vědeckých center podepsalo 135 lidí.

Univerzita Karlova také nabízí za výhodných podmínek vědeckým párom 35 bytových jednotek v manželské koleji Hvězda. Tam mohou po dobu dalšího studia bydlet samoživitelé nebo rodiče, pokud je alespoň jeden vysokoškolák. Situaci zlepšilo i zavedení takzvané uznané doby rodičovství v zákoně o vysokých školách. Dříve, když měla žena v průběhu doktorského studia dítě a kvůli péči o ně studium přerušila, se jí roky, po které se o dítě starala, odečítaly od maximální možné doby studia. Nyní se už doba rodičovství do studia nezapočítává, čímž se prodlužuje čas, který studentka může věnovat třeba výzkumu nebo psaní disertace. A totéž se týká i otců. U studentů rodičů jiných než doktorských programů se díky tomuto opatření doba, odkdy by museli začít platit poplatky za prodloužení doby studia, odsouvá také.

Kde vzít čas a peníze?

Vědkyně Hana Kmentová z Olomouce se ke svému výzkumu po mateřské vrátila před třemi lety. Svůj pracovní život se ale rozhodla podřídit chodu rodiny. Jejím manželovi, fyzikálnímu chemikovi Štěpánu Kmentovi, se za poslední čtyři roky podařilo v olomouckém Regionálním centru pokročilých technologií a materiálů (RCPTM) založit úspěšnou vědeckou skupinu Fotoelektrochemie. Tým tvoří zejména cizinci, manželé Kmentovi jsou v něm jedinými Čechy. Hana má na starost několik vědeckých projektů i chod laboratoře. „Štěpán buduje vědeckou skupinu a já i děti ho v tom podporujeme. V práci se snažím udělat maximum a odpoledne jezdím do školky,“ říká Hana. Prý nelituje a cizí paní na hlídání by děti dlouhodobě svěřila jen nerada. „Věda mě baví strašně, ale už ji na první místo nedávám,“ připouští. Do budoucna by své aktivity ráda rozšířila o pedagogickou činnost na Univerzitě Palackého a vedení studentských prací.

Oproti jiným profesím mají akademici sice větší možnost dělat práci, kdy jim to vyhovuje, často jí ale obětují i večery a víkendy. Když brněnský literární historik Michal a Alena Příbáňovi pracovali na rozsáhlé knize Český literární samizdat, jezdili po celé republice. Jak s nadsázkou říkají, bylo to vlastně detektivní pátrání po dnes již zapomenutých edicích a vydavatelích samizdatu. V ústavu sdílejí malou kancelář, a aby se navzájem nerušili, střídají se v práci z domova. Děti mají už odrostlé a uvědomují si, že společných chvil, kdy je rodina pohromadě, ubývá, a ještě nechtějí obětovat práci všechen čas.

Vědecké rodiny s mladšími dětmi ale řeší nejen čas. Mnohem větším problémem jsou peníze. „Platy ve vědě zůstávají dlouhodobě stejné, nemůžeme každý rok se třemi dětmi lézat na dovolenou k moři. Je to čím dál náročnější,“ říká bioložka Romana Stopková. Řada nadějných mladých vědců podle ní proto zůstává v zahraničí nebo odchází do komerčních dodavatelských firem. „Věda není pro někoho, kdo chce primárně vydělávat peníze, člověk v tom musí vidět nějaký hlubší smysl,“ dodává smířně.

EVA A ONDŘEJ PEJCHOVI

ALENA A MICHAL PŘIBÁŇOVI

26

PROCENT

Takové je zastoupení žen v české vědě, podle Národního kontrolního centra – gender a věda je to nejméně v Evropě a o dvě procenta méně než před deseti lety. Současný evropský průměr zastoupení žen ve vědě činí 33 procent.

25

TISÍČ KORUN

měsíčně si v rámci všech typů institucí průměrně vydělávají ženy vědkyně, zatímco muži vědci mají jednou tolik.

32

PROCENT

žen ve výzkumu zaznamenalo na svém pracovišti názor, že není vhodné zůstat na rodičovské déle než jeden rok. Téměř 30 procent se setkala s tvrzením, že by nebylo vhodné, aby měly v nejbližší době děti.

35,9

MILIARDY KORUN

dává letos stát na vědu a výzkum. Příští rok by ze státního rozpočtu mělo jít o 1,6 miliardy více, další příjmy mají instituce z dotací, grantů nebo patentů.

ROMANA A PAVEL STOPKOVI

HANA A ŠTĚPÁN KMENTOVI

Svobodná volba: dělejte kariéru (a nemějte děti)

Žena vystuduje vysokou školu, úspěšně obhájí doktorát a rozhodne se pro akademickou dráhu. První roky v práci úspěchy střídají zahraniční stáže a konference. Pak se ale začne blížit třicítka a přijde touha po dítěti. Jako spousta jiných vědkyň má za partnera vědce. Porodí a najednou má pocit, jako by ji „někdo vysadil z rozjetého vlaku“. Všechno je najednou mnohem těžší. Podobné zkušenosti má většina vědkyň, s nimiž HN mluvily. Ženy nemají dostatek podpory, jakou by v tak náročném povolání potřebovaly, a to hlavně tehdy, když mají malé děti, tvrdí socioložka Marcela Linková ze Sociologického ústavu Akademie věd ČR. „V české vědě stále panují otřesné podmínky.“

Především zde ve srovnání se zbytkem Evropy pracuje méně žen. A za posledních 10 let se situace o dva procentní body zhoršila: klesla na 26 procent, sedm procent pod evropský průměr. Přitom celkový počet českých vědců podle statistik narůstá, jde ale hlavně o muže. Češi obecně jsou na ženy podle Linkové příliš nároční. „Ve srovnání se zahraničím klademe až nepřiměřené nároky na to, jak má vypadat správné mateřství,“ říká. Pokud se chce vědkyně už třeba po půlroční mateřské dovolené alespoň částečně vrátit do práce, nemá malé dítě kam dát. „Zejména ve velkých městech, kde jsou také univerzity a výzkumné ústavy, je velký nedostatek zařízení pro péči o děti od půl roku jejich života. K tomu se pak přidává to, že na rozdíl od zahraničí naše výzkumáky a univerzity věnují opravdu jen málo pozornosti péči o lidské zdroje. Něco jako jejich řízení tu nalezneme zřídkka,“ říká Linková a dodává: „Pokud budeme ženám pořád říkat, že se mohou svobodně rozhodnout nemít děti a pak jim ve vědecké kariéře nic nebrání, tak se neposuneme nikam.“

Česko je podle Linkové prakticky ve všech ukazatelích pod průměrem Evropy, někde i úplně na chvostu. Příklad by si podle ní mělo vzít ze země, kde se podporuje rovnost ve vědě: z Irska, Německa, Rakouska a Nizozemska. V mnoha zemích jsou podle Linkové mnohem aktivnější grantové agentury, které poskytují ženám specifické formy podpory už na počátku vědecké dráhy a podporují i manželské vědecké páry. Linková připomíná, že lepších výsledků přitom dosahují ty pracovní týmy, které jsou genderově vyvážené a promyšleně využívají vlastní zdroje. Některé studie, například ty od společnosti McKinsey z roku 2015 a 2018, podle ní ukazují vztah mezi diverzitou a finančním výkonem firmy. „Vždyť si to vezměte – v ČR neustále roste podíl žen mezi studujícími a absolventy vysokoškolského studia, včetně doktorátu, a to ve všech oborech. A tyto vysoce vzdělané a motivované ženy pak skončí na pozicích, kde svoje vzdělání ani nemohou využít, protože nemají vhodné podmínky pro kombinování práce a rodičovství.“

Výsledkem špatné podpory jsou podle Linkové varovné statistiky týkající se vědkyň ve vedoucích pozicích. Zde jsou největší rozdíly patrné v přírodních, technických a lékařských vědách, tedy v oblastech, kde dominují muži. „Ženy nemají podmínky pro to, se do vedoucích pozic vůbec dostat a využívat zdroje, které se s tím pojí. Situace je ve srovnání s muži propastná,“ dodává Linková. Situace dnešních mladých vědkyň je přitom podle socioložky nepoměrně obtížnější než u starších generací, třeba proto, že dříve fungovaly pro nejmenší děti státní jesle, které umožnily všem matkám vrátit se rychle do práce. Jak si vedou ženy v české vědě, ukázaly už statistické zprávy Evropské komise She Figures v roce 2012, které shledaly jejich postavení jako nejhorší v Evropě. Zda se situace změnila, ukáží nejnovější data, jež She Figures zveřejní právě dnes.

Některé věci se ale přece jen pomalu mění, například grantový systém. Podle vyjádření Grantové agentury ČR už pro rodiče na mateřské nebo rodičovské dovolené platí, že doba, po kterou byli pryč z pracovního procesu, se nezapočítává do časových limitů. To se týká i juniorských grantů, o které mohou žádat vědci do 35 let. U všech skupin grantových projektů mohou řešitelé podle GA ČR projekt individuálně přerušit, úplně zastavit nebo zažádat o změnu řešitele. Podle Linkové ale Grantová agentura upravila podmínky pro uchazeče o juniorské granty až po obrovském tlaku ze strany vědkyň a výzkumných organizací.